

ותשבו בקדש ימים רבים - תעלומה ופתרונה (לפי הפשט)

הרב יצחק אורלן

מח"ס ימי בראשית

בית אל

תמצית: בפסוקים המתארים את תחנת קדש ואת נדודי בני ישראל במדבר מתעוררות תמיהות רבות, במאמר זה נציע שהיתה קבוצת אנשים מבני ישראל שלא היו מחוייבים בנדודים והם שהו בעיר קדש במשך ארבעים שנה, ע"פ רעיון זה נציע פירוש ופתרון לעניינים רבים נוספים ברחבי התורה, כגון פסוקי תיאור פטירתו של אהרון ועוד.

א. חניית ישראל בקדש

קשיים סביב תחנת קדש

בספר דברים נאמר (א, מו - ב, א):

"וַתָּשָׁבוּ בְקֹדֶשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם: וְנָפַץ וְנָסַע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ד' אֵלַי וְנָסַב אֶת הָרָשָׁעִים יָמִים רַבִּים".

מהפסוקים הללו מתבאר שישבו ישראל בקדש זמן רב, דבר זה מובלט לאור העובדה שבפסוק שאח"כ כתוב שהם סבבו את הר שעיר "ימים רבים", ושם הלוא בודאי מדובר בשנים רבות, וממילא משמע שגם בקדש ישבו שנים רבות, ואכן כתבו חז"ל ומובא ברש"י (שם) ששהו בקדש י"ט שנים⁴.

⁴ בספר הרכסים לבקעה מחדש שהשנים ששהו בקדש היו בסוף הארבעים שנה, ומיישב בזה כמה מהקושיות, אך אין זה מתיישב בפסוקים הללו, שמשמע שישבו בקדש ואז נסעו משם ולא להיפך, קושיה נוספת, שמש"כ בסמוך (ב, ג) "רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה" (שזהו בפשוטות

אלא שהדבר מעורר קשיים רבים:

א. בדברים (ב, יד) נאמר: "וְהָיָה אֲשֶׁר הִלְכְּנוּ מִקֹּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ עַד אֲשֶׁר עָבְרָנוּ אֶת נַחַל זָרֵד שְׁלִשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תָּם כָּל הַדֹּר אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ד' לָהֶם", מפורש בפסוק זה שמיד אחרי חטא המרגלים נסעו ישראל משם ולא נשתהו שם.

ב. מיד לאחר חטא המרגלים אומר הקב"ה למשה (במדבר יד, כה): "וְהָעַמֶּלְקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בְּעֶמְקֵי מִחָר פָּנּוּ וְסָעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יָם סוּף", מפורש כאן שמיד לאחר החטא היה עליהם ליסוע משם.

ג. בפרשת מסעי משמע שקדש ברנע היא בתוך גבולות ארץ ישראל (במדבר לד, ד): "וְנִסַּב לָכֶם הַגָּבֹול מִנֶּגֶב לְמַעַלָּה עֶקְרָבִים וְעֶבֶר צִנָּה וְהִיא [וְהָיָה] תוֹצְאָתָיו מִנֶּגֶב לְקֹדֶשׁ בְּרַנֵּעַ וְיָצָא חֲצֵר אֲדָר וְעֶבֶר עֲצֹמָנָה", וא"כ קשה מאחר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כיצד יכלו להשתהות במקום זה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל?⁵ בשורות הבאות נציע הסבר מחודש לשאלות הללו,⁶ ועל ידי הסבר זה נפתור בעז"ה שאלות רבות נוספות.

המסע בו נסעו מעציון גבר לקדש), היה כדי להיכנס לארץ עכשיו, אמנם יש לציין שמדברי רש"י משמע שנסיעה זו של "פנו לכם צפונה" היא הנסיעה שממזרח לאדום ומואב.
⁵ עי' בנצ"ב שהקשה כן ומתוך כך כתב דתרי קדש ברנע הוו.

⁶ הערת עורך [ויה"ל]:

השאלות הנ"ל הן שאלות חזקות מאוד! אך לענ"ד מתבקשת תשובה פשוטה יותר. לענ"ד, וכך הראוני כמה מחבריי: קדש הוא כנראה שם של אזור גדול מאוד - וכן מבואר בתהילים כט "מדבר קדש". וכנראה שיש כאן איזה חילוק בהגדרות:

- "מדבר קדש" הוא חלקי המדבר הסמוכים לקדש ממדבר צין ומדבר פארן.
- בתוכה היתה עיר שקראו לה "קדש" ומשם שלח משה את המלאכים למלך אדום כנאמר "והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך".
- באזור קרוב אשר סביבות קדש, ישנו מקום הנקרא "קדש ברנע", והוא יחוד מקומי במדבר קדש לשטח מסויים.

ועל כן:

מ"קדש ברנע" הלכנו מיד "מחר", ונאמר עליו "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע... שלושים ושמונה שנה". לעומת זאת, ב"קדש" - מדבר קדש, שהוא כל האזור ההוא, ישבנו "ימים רבים". [כמו"כ, בלשון התנ"ך מצינו שהאזור כולו (-ארץ) נקרא בשם עיר ספציפית הממוקמת שם, כמו שרואים אצל יהושע (יהושע ה, יג) "ויהי בהיות יהושע ביריחו" אע"פ שבאותו זמן "ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא" ? אלא שיהושע נמצא ב"ארץ" יריחו].

כותב המאמר ענה:

רועים במדבר

בפרשת שלח אחרי חטא המרגלים גוזר הקב"ה גזירה קשה על בני ישראל (במדבר יד, כט-לג):

"במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי: אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון: וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה: ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאז את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר".

גם בקריאה שטחית ניכרת ההבחנה בין הגזירה שנגזרה על האבות לבין זו שעל בניהם, אך יש לעמוד על הביטוי "ובניכם יהיו רועים במדבר", זהו ניסוח חריג שלא ברור משמעו.

נראה להציע, שיש לפרש זאת כפשוטו ממש, שהם יהיו רועי צאן במדבר במשך ארבעים שנה.

נראה להסביר, שעל הבנים בעצם לא נגזרה גזירת נדודים, וגם לא היתה מניעה מצידם להכנס לארץ ישראל, אלא שבינתיים הם מעוכבים מלהכנס עד שימותו אבותיהם, ולכן בעוד אבותיהם נודדים הם יהיו רועי הצאן וישמרו על המקנה במקום מסויים, כדי שלא יצטרכו אבותיהם להיסחב עם כל המקנה בכל מסעותיהם.

פתרון שאלת קדש

כעת ניתן לפתור בפשטות את השאלה שהעלינו סביב קדש ברנע:

בעיני זה לא כ"כ מתרץ, כי נראה בבירור שמה שכתוב בדברים (ב, א) "ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף" מכון כנגד מה שאמר משה בפרשת שלח: "מחר פנו וסעו לכם המדברה דרך ים סוף, וא"כ הנסיעה דרך ים סוף היתה "מחר" ולא לאחר ימים רבים. מלבד זאת, גם אם נאמר שקדש הכוונה למדבר קדש, נראה שהכוונה למדבר צין כמו שכתוב במסעי "ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צין היא קדש", כלומר שצין היא קדש. מדבר צין הוא בפשטות מאוד צפוני, ליד ים המלח ואינו סמוך לים סוף, וכמו שרואים בפסוק שצריך ליסוע מעציון גבר ולבוא לקדש, ועל כן כשכתוב "פנו וסעו לכם המדברה דרך ים סוף" נראה שאין זה באיזור מדבר צין.

בני ישראל אכן עזבו את קדש ברנע מיד לאחר חטא המרגלים, אלא שהיתה קבוצה מסויימת מבניהם שנשארה שם, קבוצה זו היתה מורכבת מאנשים שלא נגזרה עליהם הגזירה, דהיינו מנשים, מגברים הפחותים מבני עשרים, ומזקנים שלמעלה מגיל שישים,⁷ ומה שאמר הקב"ה למשה (במדבר יד, כה): "מִחֹר פָּנוּ וְסַעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יָם סוּף", זה נאמר דווקא על אותם שמבני עשרים ועד שישים, אבל הפחותים מגיל זה יכלו להישאר שם אם רצו.

נראה שהדבר מדוקדק יפה בלשון הפסוקים הנ"ל שבספר דברים, שבהתחלה (א), (מו) מדבר משה בלשון נוכח לרבים: "וַתָּשָׁבוּ בְקֶדֶשׁ יָמִים רַבִּים כִּי־מִים אֲשֶׁר יִשְׁכְּתֹם", וזה מפני שמדבר אל הבנים שלא היו בכלל גזירת הנדודים, לעומת זאת הפסוק שאח"כ (ב,א) שמדבר על הנדודים במדבר מנוסח בלשון מדבר: "וַיִּגְפֹּן וַיִּסָּע הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יָם סוּף כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ד' אֵלַי וַיִּסָּב אֶת הַר שְׁעִיר יָמִים רַבִּים". [לשם הבהרה, אין בכוונתנו לומר שבנדודים השתתפו רק האנשים שמבני כ' עד ס', אדרבה, ודאי שרובא דרובא של העם השתתפו בהם גם אם לא היו מחוייבים בכך, אך מ"מ היתה קבוצה שלא השתתפה ונשארה בקדש].

בני אפרים

בדברי הימים א (ז, כ-כו) מסופר על בני אפרים שנכנסו לארץ ישראל ונהרגו שם ע"י אנשי גת:

"וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוֹתֵלַח וּבְרָד בְּנוֹ וַתַּחַת בְּנוֹ וְאַלְעָדָה בְּנוֹ וַתַּחַת בְּנוֹ: וַזְבַּד בְּנוֹ וְשׁוֹתֵלַח בְּנוֹ וְעֶזֶר וְאַלְעָד וְהַרְגוּם אַנְשֵׁי גַת הַנּוֹלָדִים בְּאַרְץ כִּי יָרְדוּ לְקַחַת אֶת מִקְנֵיהֶם: וַיִּתְּאָבֵל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֹאוּ אֲחִיו לְנַחֲמוֹ: וַיָּבֹא אֶל אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בְּרִיעָה כִּי בְרִיעָה הָיְתָה בְּבֵיתוֹ: וּבָתּוֹ שְׁאָרָה וַתִּבֶן

⁷ לעניין הזקנים זהו דבר מסתבר כשלעצמו, שהרי ידוע שיש זקנים שקשה עליהם מאוד ההליכה, ומכיון שלא נגזרה עליהם הגזירה, ק"ק למה נתחייבו בכל המסעות הללו? ולפי דרכנו היתה להם תקנה להשאר בקדש (אומנם יש לומר שהיה זה נס שנתן הקב"ה לכולם כח להלך וכמ"ש "ורגלך לא בצקה", מאידך מצאנו שהתלוננו על כך, וכמ"ש "ותקצר נפש העם בדרך" > "וזה היה בארוע ספציפי אחרי ששבו לקדש וחזרו לסוב את הר שעיר").

אֶת בֵּית חוֹרוֹן הַתְּחַתּוֹן וְאֶת הָעֶלְיוֹן וְאֶת אֶזְנֵי שְׁאֲרָה: וְרַפַּח בְּנוֹ וְרִשָּׁף וְתַלַּח בְּנוֹ
וְתַחֲזַן בְּנוֹ".

פסוקים אלו מספרים על כך, שעוד בחיי אפרים היו מבניו שנכנסו לארץ ישראל לקחת את מקניהם, אך לא ברור מתי התרחש מאורע זה, בסדר עולם רבה כתוב שזה היה עוד קודם יציאת מצרים, שבני אפרים חישבו את הקץ וטעו בשלושים שנה ויצאו לפני הזמן, אך הרד"ק (בדה"י שם) כותב שדבר זה היה בזמן שהיו ישראל במדבר. וז"ל הרד"ק שם:

"לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד, ועדין אפרים חי, כי זה יכול להיות, כי מכיר בן מנשה היה מכובשי ארץ גלעד (יהושע יז, א), והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף (בר' נ, כג). ומה שמוכיח הפירוש הזה, כי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית ארבעים אלף וחמש מאות (במדבר א, לג), וכשנמנו בכניסתן לארץ בערבות מואב בשנת הארבעים לא היו אלא שנים ושלשים אלף וחמש מאות (במדבר כו, לו) ואלו שמונת אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו בני גת".

לפי דרכנו הענין מובן היטב, דבר זה אירע בשנות נדודי בני ישראל במדבר, ובני אפרים הללו היו מקבוצת הרועים ששכנו בקדש, ורעו את הצאן סמוך לארץ ישראל, ואף נכנסו לארץ כדי לקחת את מקניהם.⁸

קדש לעומת קדש ברנע

מבוכה נוספת שיש בענין זה, זהו היחס בין "קדש ברנע" לבין העיר "קדש", האם זהו אותו מקום או לא.

בפרשת שלח כתוב כמה פעמים שקדש ברנע היא במדבר פארן, מאידך, בפרשת חוקת כתוב שקדש היא במדבר צין: "וַיֵּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים צֵן בְּחַדְשׁ

⁸ לפ"ז אפרים חי שנים רבות, יותר ממאתים שנה, אך כך הדבר גם לדברי חז"ל שיצאו 30 שנה לפני סוף הזמן, וזה יכול להיות כמו שמצינו שסרח בת אשר חיתה עד הכניסה לארץ, אך ק"ק שכאן מפורש שאפרים ילד אח"כ עוד ילד וזה מפליא, ובמלבי"ם פירש ששותלח הוא שילדו ולא אפרים, ובתשובות הגר"ח ראיתי שהשיב שאין מניעה שאיש זקן יוליד.

הָרָאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ", וכן בפרשת מסעי (במדבר לג לו): "וַיֵּסְעוּ מֵעֵצִיֹן גִּבְרָ וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר צֵן הוּא קֹדֶשׁ".

אז היכן היא קדש, במדבר פארן או במדבר צין?

הרמב"ן נוקט ששני מקומות שונים הם, וקדש שבמדבר צין אין זו קדש ברנע שבמדבר פארן, אך האב"ע סובר שקדש וקדש ברנע הן מקום אחד, ורומז האב"ע על קשר ביניהם, שהביטוי "וישב העם בקדש" שנאמר בפרש חוקת (בקדש של מדבר צין) דמשמע לשון עכבה, מכון לביטוי שבספר דברים: "ותשבו בקדש ימים רבים", (וכע"ז כתבו האוה"ח ורבינו בחיי).

אך כבר העירו על כך, שאין זה מסתדר לומר ש"וישב העם בקדש" ר"ל ימים רבים, שהרי בחניה זו לא שהו שם אלא חודשים ספורים.

לדרכנו דיוקו של האב"ע מתיישב היטב, ש"וישב העם בקדש" הוא אכן רומז למה שנאמר "ותשבו בקדש ימים רבים", כי אכן ישבו שם ימים רבים קודם שבאו לשם בני ישראל בשנת הארבעים.

אומנם לעצם הנידון, לפי הפשט נראה יותר שקדש איננה קדש ברנע, שזו במדבר צין וזו במדבר פארן, ובנוסף, קדש היא שם של עיר, וכמו שנאמר (במדבר כ, טז): "וַיָּהֲגוּ אֲנַחְנוּ בְּקֹדֶשׁ עִיר קָצָה גְּבוּלָךְ" ואילו קדש ברנע בפשטות הוא שם של איזור, דודאי לא נכנס כל מחנה ישראל בעיר אחת.

ולכן נראה שכן היה מהלך הדברים:

בשעה שנסעו ישראל מקדש ברנע לנודדיהם, נשארה קבוצה באיזור שלא נסעה איתם, בני אותה קבוצה חיפשו מקום להתיישב בו ולהקים בו עיר, מסתמא רצו לבנות אותה ליד מקור מים,⁹ וכן שיהיה במקום שיוכלו להגן בו על עצמם מפני אויבים,¹⁰ ובחרו להתיישב בעיר קדש, שלא היתה רחוקה מקדש ברנע שבמדבר פארן, אבל היא היתה במדבר צין.¹¹

⁹ ראה בבראשית (יד, ז): "וַיֵּשְׁבוּ וַיָּבֵאוּ אֶל עֵין מַשְׁפָּט הוּא קֹדֶשׁ".

¹⁰ שהרי לבני ישראל נאמר (במדבר יד, כה): "והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף", משמע שהיתה שם סכנת אויבים, וכמו שראינו במעפילים.

¹¹ נראה מפרשת המרגלים שמדבר צין הוא דרומי לקדש ברנע, שהם היו בקדש ברנע שבמדבר פארן, וכתוב (במדבר יג, כא) "ויעלו ויתורו את הארץ ממדבר צין עד רחוב לבא חמת", ועין בגבולות הארץ שבפרשת מסעי שם נראה ששתי התחנות (מדבר צין וקדש ברנע) שתיהן סמוכות לקצה הדרומי מזרחי של ארץ ישראל.

לפ"ז נראה, שגם מה שכתוב "ותשבו בקדש ימים רבים" מכוון לעיר קדש, והיא היתה בעצם ההמשך של תחנת קדש ברנע, דהיינו שהקבוצה שלא נסעה מקדש ברנע קבעה מושבה ונתיישרה בעיר קדש, ולכן מובן מאוד מדוע ישיבת קדש הזו הוזכרה קודם הנדודים (בספר דברים).¹²

כימים אשר ישבתם

ע"פ הבחנה זו שבין העיר קדש לבין קדש ברנע, יש לבאר היטב את המשך לשון הפסוק בדברים: "וַתֵּשְׁבוּ בְקִדְשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם", הסיומת "כימים" אשר ישבתם" אינה ברורה, וכתבו המפרשים שרצונו לומר, כימים שידוע לכם שישבתם שם, אך עדיין לא ברור מה רוצה הכתוב לומר בזה, ולדרכנו הכוונה היא, שמשעה עצמו לא היה יודע מתי בדיוק הקימו את העיר קדש ואימתי נתיישרו בה, שהרי נסע משם ולא היה עמם באותה שעה, וייתכן שעבר זמן מה עד שהקימו את העיר, אבל היושבים שם ידעו דבר זה, ולכן אמר להם "ישבתם שם משך זמן הידוע לכם".

ב. דברי יפתח למלך בני עמון

בספר שופטים מובא הוויכוח בין יפתח למלך בני עמון, מלך בני עמון טוען כי בני ישראל לקחו את ארצו מארנון ועד יבק בעלותם ממצרים, ויפתח מפריך את טענתו ע"י סקירה הסטורית של מהלך מסעות בני ישראל ביציאת מצרים, באופן המפריך את טענת מלך בני עמון, אלו הפסוקים המתארים ויכוח זה (שופטים יא, יד-יט):

"וַיֹּסֶף עוֹד יַפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן: וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יַפְתָּח לֹא לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן: כִּי בַעֲלוֹתָם מִמִּצְרַיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד יַם סוּף וַיָּבֹא קִדְשָׁה: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם לֵאמֹר אֶעֱבְרָה נָא בְּאַרְצְךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֲדוֹם וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא

¹² דבר זה דחוק מאוד לעומת זאת לפי דעת הרכסים לבקעה, הטוען שבני ישראל נסעו מקדש ברנע מיד לאחר חטא המרגלים, אלא שהגעתם השניה לקדש היתה הרבה לפני שנת הארבעים, והם ישבו שם ימים רבים, לדבריו דחוק מדוע הוזכר שישבו בקדש ימים רבים מיד אחרי חטא המרגלים, ואח"כ (בדברים ב,א) נאמר "ונפן ונסע המדברה" וגו'.

אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשׁ: וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיִּסָּב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אֶרְנוֹן וְלֹא בָּאוּ בְּגִבּוֹל מוֹאָב כִּי אֶרְנוֹן גִּבּוֹל מוֹאָב: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נִעְבְּרָה נָא בְּאַרְצְךָ עַד מְקוֹמִי".

נראה שיפתח משתמש בדבריו בלשונות הכתובים בפסוקי התורה, מה שאמר "וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד יַם סוּף" רומז לחניית ישראל ביציאתם ממצרים בים סוף וכמ"ש (במדבר לג, י): "וַיִּסְעוּ מֵאֵילָן וַיַּחֲנוּ עַל יַם סוּף", ומה שאמר "וַיָּבֹא קְדֹשָׁה" נראה שמכוון לקדש ברנע, כי מצינו ביטוי זה בחזרת המרגלים לקדש ברנע (במדבר יג, כו "אל מדבר פארן קדשה"), והביטוי "וישב ישראל בקדש" מקביל לפסוק בפרשת חוקת (במדבר כ, א) וישב העם בקדש", שמדבר על העיר קדש.

אם נכונים הדברים, נמצא שיפתח מתאר כדברינו, שמנסיעתם מים סוף ביציאת מצרים הגיעו לקדש וישבו שם, ובאותה חנייה עצמה היה שילוח המלאכים למלך אדום, וממילא עולה מכך, ששיבתם של בני ישראל באותה חנייה נמשכה כל הארבעים שנה, שהרי שילוח המלאכים למלך אדום היה רק בשנת הארבעים.¹³

מדוע הוזכר בדברי יפתח שילוח המלאכים לפני הישיבה בקדש

אלא שיש כאן נקודה שיש לעמוד עליה, שבדברי יפתח מוזכר שילוח המלאכים למלך אדום קודם שנאמר "וישב ישראל בקדש" ומשמע לכאורה ששיבתם (הממושכת)¹⁴ בקדש היתה אחר שילוח המלאכים, וזה היפך הסדר שכתוב בפרשת

¹³ בשביל לדחות זה צריך לומר חדא מתרתי, או לומר שאמנם תחנת ים סוף היא חנייתם ביציאתם, ומשם מדלג הכתוב על כל מסעותיהם במשך הארבעים שנה ומזכיר את חנייתם בקדש בשנת הארבעים. האפשרות השניה היא שתחנת ים סוף שנוכרת כאן אינה חנייתם ביציאת מצרים, אלא החנייה שחנו שם קרוב לשנת הארבעים לפני נסיעתם לקדש, והיינו מה שכתוב במסעי (במדבר לג, לו): "וַיִּסְעוּ מִעֵצִיִּן גִּבּוֹר וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר צִין הִיא קִדְשׁ", וכך פירשו בדעת מקרא, אך נראה שיש דוחק בדבר.

¹⁴ אם אנו נוקטים כדברי המפרשים (ראב"ע, רבנו בחיי, אוה"ח) ש"וישב העם בקדש" ר"ל ימים רבים.

חוקת, ששם כתוב תחילה "וישב העם בקדש" ורק אח"כ בהמשך הפרשה "וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום" ¹⁵?

כדי להשיב על כך יש להקדים ולשאול, לשם מה היה צריך יפתח להזכיר את שילוח המלאכים למלך אדום ולמלך מואב, מדוע זה כה חשוב?

נראה שדבר זה הוצרך בכדי לשלול את האפשרות שבני ישראל כבשו את עמון עוד קודם שנת הארבעים, בעודם שוהים במדבר, זאת ע"י שחדרו לעמון במסע מלחמה שעבר דרך ארץ אדום וארץ מואב, ¹⁶ בכדי לשלול אפשרות זו, הקדים יפתח שבני ישראל בקשו ממלך אדום ומואב לעבור והם לא הסכימו, וממילא אין אפשרות להניח שבני ישראל עברו דרך ארצם לעמון, (ואף ששילוח המלאכים היה רק בשנת הארבעים מ"מ "הוכיח סופם על תחילתם" שלא היו מסכימים לדבר זה, וממילא אין להניח שקודם לכן עברו דרכם).

נראה להוסיף, שיש חשיבות גדולה באזכור זה של "וישב ישראל בקדש" (שהוא נראה קצת ככפול וכמיותר כאן), כי מסתבר שטענת מלך בני עמון לא היתה כ"כ מופרכת, אלא נראה שהיה ידוע לו שעד יציאת מצרים היה אותו שטח (מארנון ועד יבק) בשלטון בני עמון, ובשנת הארבעים לצאתם כבר ידוע שהיה זה שטח ישראלי, ולכן בצירוף הנתונים הללו, הניח מלך עמון שבני ישראל כבשו אותו מהם במשך תקופה זו של הארבעים שנה, לכן היה חשוב ליפתח לתאר מה עשו ישראל והיכן שהו לאורך כל התקופה זו, בכדי להזים את טענת מלך בני עמון.

ומפני כך אמר יפתח שהם הגיעו לאיזור קדש ברנע סמוך ליציאתם ממצרים, ומאז ישבו רק בקדש ימים רבים ולא נתיישבו במקומות אחרים, כך שלא היתה להם כל אפשרות להגיע לעמון בתקופה זו, וייתכן שמשמע זה נמנע יפתח מלהזכיר את נדודיהם של בני ישראל במדבר, מפני שהעדיף להעלים פרט זה, כי אם היה מזכיר זאת, היה מקום למלך בני עמון לטעון שבמהלך נדודיהם ברחבי המדבר הלכו ונלחמו בעמון וכבשו ארצם מידם, לכן התמקד יפתח בעובדה שהם ישבו כל השנים בקדש, ולא היתה להם שום ישיבה קבועה במקום אחר.

¹⁵ ראה בפירושו "חן טוב" בפרשת חוקת שהקשה כן, ובספר "הרכסים לבקעה" הוכיח מכאן כשיטתו שביאתם לקדש בפעם השניה היתה קודם שנת הארבעים, ושהו שם זמן רב אחרי שילוח המלאכים למלך אדום, אך זה קשה מיניה וביה, שזה סותר את הסדר הכתוב בתורה.

¹⁶ שצריך לחצות את שתייהן כדי להגיע לעמון מקדש.

יש לציין סיבה נוספת שבגינה הוצרך לכתוב את שילוח המלאכים קודם "וישב העם בקדש", מפני שאם היה כתוב: "ויבא קדשה וישב העם בקדש" אזי היה במשמע ש"קדשה" ו"קדש" מקום אחד הם, וזה אינו, ולכן היה צורך להפסיק ביניהם].¹⁷

ג. ביאור פרשיות שונות – מי מריבה

כעת נסקור פרשיות שונות, שיכולות להיות מוארות באור חדש לאור ההסבר שהצענו, (וממילא גם לתת לו סימוכין).

כל העדה

בפרשת חוקת (במדבר כ, א) נאמר: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צֶן בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיָּשֻׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ וַתָּמַת שָׁם מֶרְיָם וַתִּקָּבֶר שָׁם", וכן שם בפסוק כב בנסיעתם להר ההר נאמר: "וַיִּסְעוּ מִקֶּדֶשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה הַר הָהָר". קשה להבין מה פשר ההדגשה "כל העדה" ועמדו בכך המפרשים. לדרכנו הדבר ברור, שהרי עד עכשיו היה עם ישראל מפוצל לשני מחנות, ועתה בשנת הארבעים באו ישראל לקדש, והיה כאן איחוד של המחנה הנודד עם הקבוצה שנשארה עד עתה בקדש, ולכן מדגיש הכתוב שהיתה כאן בחנייה זו "בני ישראל כל העדה", דבר שלא היה עד עתה.

העדה ובעירם

בפרשת מי מריבה ישנה הדגשה תמוהה לכאורה של הבהמות: "וְלָמָּה תִּבְאֲתֶם אֶת קֹהֵל ד' אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת שָׁם אֲנִיחֶנוּ וּבְעִירָנוּ", וכן אח"כ: "וַתִּשָּׁף הָעֵדָה וּבְעִירָם", והדבר מתמיה, וכי בשעה שאדם עומד על סף מוות אכפת לו מבהמותיו? ולדרכנו יש לפרש, שבעצם תחנת קדש נועדה להחזקת המקנה של בני ישראל, ומסתמא קודם שהגיעו כל העדה היה במקום די מים לבהמות ולקבוצת האנשים

¹⁷ ואולי יש לומר עוד, שמצד מליצת הלשון רצה הכתוב לסמוך את הביטוי "וישב" ל"ויסב": "וישב ישראל בקדש: וילך במדבר ויסב את ארץ אדום".

הקטנה שהיתה שם, אבל כעת שבאה לשם העדה כולה לא היה די מים לכולם, ואם הם ישתו ימותו בהמותיהם, וכיון שמעיקרא היו המים מיועדים לשתיית הבהמות, הזכירו בתלונתם שע"י ביאתם למקום עלולים למות הם ובהמותיהם, כענין שנים ההולכים במדבר ואין בידם אלא קיתון של מים, שאם ישתו שניהם ימותו.¹⁸ ואפשר שזה מדוייק בלשון הפסוק, שבני ישראל אומרים "ומים אין לשותות", כלומר, שהיו קצת מים, אך הם לא היו מיועדים לשתיית העדה אלא רק לשתיית הבהמות, וכן יש לדקדק מה שכתוב "ולא הָיָה מַיִם לַעֲדָה" לעדה דייקא (ולא הזכיר כאן ובעירם כמו בהמשך), ועל כן מדגיש הכתוב אח"כ: "ותשת העדה ובעירם", שהיה די מים בין להם ובין לבהמותיהם.

יש בכך גם להסביר מדוע מתלוננים הם על כך שמקום זה איננו "מָקוֹם יָרֵעַ וְתֹאנָה וְגִפְן וְרִמּוֹן", תלונה שאינה מתאימה למי שעומד למות בצמא,¹⁹ אלא שלא היתה כאן סכנת מוות ממש אלא שעלולים למות בהמותיהם.

ד. פטירת אהרון

בענין פטירת אהרון רבתה המבוכה, וננסה להציע כיוון חדש בענין זה, זאת ע"פ מה שביארנו לעיל שהיתה קבוצה ששהתה בקדש במשך כל הזמן. בספר דברים כתובים הפסוקים הבאים (דברים י' ו-ז):

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֶת בְּנֵי יַעֲקֹב מוֹסְרָה שֵׁם מֵת אֶהֱרֹן וַיִּקְבְּרוּ שָׁם וַיִּכְהֹן אֱלֹעָזָר בֶּנוֹ תַּחְתָּיו: מִשָּׁם נָסְעוּ הַגִּדְגָּדָה וּמִן הַגִּדְגָּדָה יִטְבְּתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מִים".

הקושי בפסוקים הללו מבואר, כי הלוא ידוע שאהרון מת בהר החר ולא במוסרה (וכמו שמסופר בפרשת חוקת ובפרשת מסעי), בפרשת מסעי אף מוזכרים אותם

¹⁸ ואע"פ שודאי מוטב שישתו הם וימותו בהמותיהם, מ"מ בדרך תלונה אמרו כן, שכיון שבהמותיהם קדמו וזכו במים, כביכול אין מן הראוי ליטלם מהם אלא להתחלק איתם (ואולי יש לפרש "אנחנו ובעירנו" – "אנחנו או בעירנו").

[ניתן לדון כאן גם בהיבט הלכתי, במידה והמים שייכים ליושבי קדש רט לבעלי הבהמות, האם הם חייבים להציל אחרים במים הללו במידה והם מפסידים בגלל זה יותר מחומש מנכסיהם, ואכמ"ל].

¹⁹ בפירוש חן טוב ובאלשיך הקשו כן

המסעות המוזכרים בדברים²⁰ ושם מבואר שפטירתו כלל לא היתה בזמן המסעות הללו אלא לאחר מכן, ואלו הפסוקים בפרשת מסעי (במדבר לג, ל-לח):

"וַיֵּסְעוּ מִחֶשְׁמֹנָה וַיֵּחָנוּ בְּמִסְרֹת: וַיֵּסְעוּ מִמִּסְרֹת וַיֵּחָנוּ בְּבִנִי יַעֲקֹן: וַיֵּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקֹן וַיֵּחָנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד: וַיֵּסְעוּ מִחֹר הַגִּדְגָּד וַיֵּחָנוּ בְּיִטְבָּתָה: וַיֵּסְעוּ מִיִּטְבָּתָה וַיֵּחָנוּ בְּעֵבְרָנָה: וַיֵּסְעוּ מִעֵבְרָנָה וַיֵּחָנוּ בְּעֵצִיֹן גִּבֹר: וַיֵּסְעוּ מִעֵצִיֹן גִּבֹר וַיֵּחָנוּ בְּמִדְבַר צֹן הוּא קִדְשׁ".

ורק אז מסופר על פטירת אהרון:

"וַיֵּסְעוּ מִקִּדְשׁ וַיֵּחָנוּ בְּהַר הָהָר בְּקֶצֶה אֶרֶץ אֲדָם: וַיַּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הָהָר עַל פִּי ד' וַיָּמָת שָׁם בְּשָׁנַת הָאָרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ".

יש לציין שאין עיקר השאלה מבחינה גאוגרפית,²¹ אלא עיקר השאלה היא, שאף אם נניח שמוסרה אכן סמוכה להר ההר, ובנ"י במהלך מסעותיהם הרי עברו במוסרה, מ"מ סוף סוף מסע זה (שמבארות בני יעקן למוסרה) איננו המסע בו מת אהרון, וא"כ למה ציינה זאת התורה באופן שמשמע ממנו שאהרון מת בתחנת מוסרה, ולא המשיך איתם הלאה לגדגדה ויטבתה?²²

מי מריבה – בתחנת מוסרה

נראה להציע, שהפסוקים הללו שבדברים רומזים לפרשת מי מריבה (שבבמדבר פרק כ), זאת מכמה טעמים:

1. בדברים ישנה הדגשה של מקורות מים, בתחילה מוזכר שנסעו מ"בארות בני יעקן" משם נסעו למוסרה שאין מוזכרים שם מים, ומשם נוסעים לגודגודה ויטבתה שהיא "ארץ נחלי מים", ונראה שיש כאן כעין הדגשה

²⁰ מוסרות, בני יעקן, חר הגדגד, יטבתה

²¹ שכאן כתוב שמת בהר ההר וכאן כתוב שמת במוסרה, שהרי איננו יודעים את מיקומם המדויק של המקומות הללו, וממילא ניתן לומר בפשטות שמוסרה אכן סמוכה להר ההר.

²² ומה גם, שנראה שעיקר כוונת הפסוק לומר שעל אף חטא אהרון בעגל מ"מ נדחתה פטירתו עד לאחר זמן שמת במוסרה, ויותר היה לתורה לומר שמת בהר ההר שהיא תחנה מאוחרת יותר

שבמוסרה לא היו מים, זה מקביל לחניית ישראל בקדש במי מריבה הנושא הוא העדר מים.

2. תחנת מוסרות ע"כ סמוכה להר ההר, שהרי כתוב ששם מת אהרון, וידוע

לנו שגם קדש קרובה להר ההר, ששניהם במדבר צין בגבול ארץ אדום.

3. בפרשת מי מריבה נגזרה המיתה על אהרון, דבר זה מחזק את הקשר

האפשרי בין תחנת מוסרה (ששם מת אהרון) לפרשת מי מריבה.

אלא שלכאורה אין קשר בין הדברים, שהרי הדברים אירעו בחניות שונות, אך לפי דרכנו נציע כאן חידוש המאפשר להעמיד אפשרות זו.

מתי מתה מרים ומתי היה חטא מי מריבה

בפרשת חקת בתחילת סיפור מי מריבה נאמר (במדבר כ, א): "וַיֵּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבָּר צֵן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֶר שָׁם: וְלֹא הָיָה מִיָּם לָעֵדָה וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן".

מקובל להבין שכל הדברים הללו קורים בשנת הארבעים, אך לעיל כבר הבאנו מכמה מפרשים (הראב"ע, רבינו בחיי, אוה"ח) שהביטוי "וישב העם בקדש" משמעו שישבו שם ימים רבים, ממילא צריך לומר שפסוק זה חוזר לעבר, ור"ל וכבר ישב העם בקדש, דהיינו שהתורה מזכירה כאן שהם ישבו שם כבר לפני כן עוד קודם שנת הארבעים,²³ וממילא יש לפרש שמה שכתוב "ותמת שם מרים" היה עוד לפני שנת הארבעים, וכן פרשת מי מריבה היתה עוד לפני שנת הארבעים, אלא שהתורה מספרת זאת עכשיו כחלק מסיפור פטירתו של אהרון שהיה בשנה זו.²⁴

ועתה, אם נשלב את הדברים עם הכתוב בפסוקי דברים הנ"ל, נוכל להבין את מהלך הדברים:

²³ וראה באב"ע בראשית א, ט שמפרש כך את מאמר יקוו המים "וכבר אמר אלוקים יקוו המים", וכתב שם שיש כיוצא בזה בתורה למאות.

²⁴ ניתן לומר דרכים נוספות, דהיינו שהכל היה בשנת הארבעים, ולפ"ז צ"ל שאין קשר סיבתי בין פטירת מרים להעדר המים בקדש, וכפי שנראה ממה שפירש הראב"ע בפשוטו של מקרא, אך גם לפ"ז צריך לומר שתלונתם על המים היתה בחניית מוסרות שבאו שם לפני כן.

בזמן נדודיהם של בני ישראל במדבר היתה מרים בין יושבי קדש, ולא נדדה עם שאר העם במדבר (אחר חטא המרגלים), ומ"מ בזכותה של מרים היו מים לעדה בדרך נס בכל מסעיהם ובכל מקומותיהם.

אמנם עוד קודם שנת הארבעים מתה מרים בקדש ונקברה שם, ומשעה שמתה לא היה עוד לבני ישראל מים בדרך נס, והם נצרכו למקורות מים טבעיים, וזה מה שכתוב שנסעו מבארות בני יעקן, ונסעו ליטבתה שהיא ארץ נחלי מים, מפני שבמסעות הללו לא היה להם בארה של מרים, והם הוצרכו לחפש מקורות מים טבעיים.

בתוך המסעות הללו הם באו למוסרה ופגשו את העם היושב בקדש, נראה שתחנת מוסרה ממוקמת בין העיר קדש ובין הר ההר. מחנה ישראל התפשט על כמה קילומטרים והגיע עד איזור העיר קדש,²⁵ וכשהגיעה כל העדה לשם לא היו די מים לכל העדה, כי היו שם רק מעט מים שנועדו ליושבי קדש ולבהמות, וזה לא הספיק לכולם, מתוך כך התלוננו ונסתכב חטא מי מריבה.

האם אהרון המשיך במסע עם בני ישראל

לאחר החטא נראה שלא המשיך אהרון במסע עם בני ישראל הנוודים, אלא נשאר שם באיזור קדש-מוסרה, ורק אח"כ כשבאו בנ"י "כל העדה" בשנת הארבעים למדבר צין ולקדש - פגשו שוב את אהרון, ובחדש החמישי לשנת הארבעים ליווהו כולם למנוחתו בהר ההר.

דבר זה יכול להסביר מדוע בפסוקי דברים מוזכרת פטירתו של אהרון בתחנת מוסרה, מפני שאע"פ שהוא עדיין לא מת אז אהרן בפועל, מ"מ שם נגזרה עליו המיתה, והוא לא המשיך עם בני ישראל במסעותיהם האחרים לגודגודה ויטבתה אלא נשאר במקומו.

²⁵ נראה שעיקר חניית בני ישראל באותה עת שבאו בשנת הארבעים לא היתה בתוך העיר קדש עצמה (שאינן בה מקום לכל ישראל) אלא במוסרות שהיתה סמוכה לקדש, ומחנה ישראל התפשט עד איזור קדש, ואין קושיה ממה שנאמר (דברים לב, נא): "על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין", כי כנראה היתה הכאת הסלע במקום סמוך לעיר קדש, או שנמשכו המים עד לשם.

[ראה כאן בהערה בעניין לשון נסתר שמנוסחים בו הפסוקים הללו,²⁶ וכן בעניין השאלה האם נסעו מבני יעקן למוסרה או להיפך].²⁷

הסבר סיבת עונשו של אהרון

לפ"ז נפתח לנו פתח גדול להבין, מה בעצם באו אותם פסוקים שתומים שבדברים ללמדנו, ונראה שבאו ללמדנו את סוד סיבת עונשו של אהרון במי מריבה. כי בעצם לא ברור מה היה חטאו של אהרון במי מריבה, הרי לא הוא היכה בסלע אלא משה?²⁸

לדרכנו, הפסוקים שבספר דברים באים לענות על שאלה זו, כדלהלן. הפסוקים הנ"ל ("ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן" וגו') נכתבו אחר סיפור חטא העגל, ששם נאמר (דברים ט, כ): "וּבְאַהֲרֹן הַתֹּאֲנֵף ד' מָאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אֶהֱרֹן בְּעַת הַהוּא", בפסוקים אלו מתבאר שנדחתה מיתתו עד שהגיעו למוסרה, אך כאמור זהו דבר ידוע, ואינו מובן החידוש שבדבר, וגם למה נכתב דבר זה באופן כה מסובך.

אמנם לפי דרכנו בתחנת מוסרה היה חטא מי מריבה, ולפ"ז המשמעות ברורה הרבה יותר, כי בעצם עיקר עונשו של אהרון היה מגיע לו על השתתפותו בחטא העגל, אלא שהקב"ה המתין לו ולקח אותו במיוחד למוסרה כדי לנסותו ולאפשר לו לתקן

²⁶ הפסוקים בספר דברים נכתבו בלשון נסתר "ובני ישראל נסעו... משם נסעו", דבר שאינו מתאים לרצף הכתיבה בספר דברים המנוסח בלשון נוכח או בלשון מדבר, לדרכנו הדבר מיושב, כי משה מדבר כעת בערבות מואב גם עם יושבי קדש לשעבר, שהם ישבו בקדש מעיקרא, ולא השתתפו כלל במסעות הללו (בני יעקן-מוסרה-גדגדה).

²⁷ בדברים משמע שתחנת בני יעקן קודמת למוסרה: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקֹב מוֹסְרָה שֵׁם מֵת אֶהֱרֹן וַיִּקָּבֶר שָׁם וַיָּכֶחַן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתּוֹ: מִשָּׁם נָסְעוּ הַגִּדְגָּה וּמִן הַגִּדְגָּה יִטְבְּתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מִים", ואילו בפרשת מסעי כתוב שנסעו ממוסרה לבני יעקן?

לדרכנו נראה שכך כוונת הכתובים, "בארות בני יעקן" אינה תחנת בני יעקן עצמה, אלא שכשהיו בחשמונה שתו מים מבארות בני יעקן, כי עיקר כוונת הכתוב בדברים הוא להזכיר ששתו מים מבארות ולא היה להם את בארה של מרים, משם נסעו למוסרה, ומה שכתוב אח"כ "משם נסעו הגודגודה", אין הכוונה שנסעו ממוסרה לגודגודה, אלא זה קאי על בני יעקן שהוזכרו מקודם, כלומר "משם" מבני יעקן נסעו הגודגודה, וממילא ניתן להבין שקודם לכן נסעו ממוסרה לבני יעקן, וגם שם כמובן יכלו לשתות מים מ"בארות בני יעקן".

²⁸ עי' רש"י על הפסוק "תריבהו על מי מריבה" נסתקפת לבוא לו בעלילה, עיי"ש.

זאת, דהיינו שהקב"ה לקחם בכוונה למקום שאין בו מים, בכדי לנסות את אהרון, ולאפשר לו לתקן את מה שחטא בעגל.

הסבר הדברים, שבחטא העגל היה עיקר חטאו של אהרון בכך ששמע לעם ולא מיחה בידם בעשותם העגל, וזה גם היה הנסיון שלו בחטא מריבה - לראות אם ימחה ביד משה מהכותו בסלע, זו היתה ההזדמנות שלו לתקן, ומשלא פעל באופן אקטיבי לקדש את ד' - נגזירה עליו פטירה.

טעם חזרתם התמוהה של בני ישראל לקדש

בפרשת חוקת מסופר שבני ישראל באים לעיר קדש, ומשם שולח משה מלאכים אל מלך אדום.

בפרשת מסעי מפורש שהתחנה שקדמה לקדש היתה עציון גבר (במדבר לג, לו): "וַיִּסְעוּ מֵעֵצִיּוֹן גִּבֹּר וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר צֵן הוּא קָדֵשׁ".

נראה שעל נסיעה זו לכיון קדש נאמר בפרשת דברים (דברים ב ד-ו):

"וַנִּפֹּן וַנִּסָּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוֹף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ד' אֵלַי וְנִסָּב אֶת הַר שְׁעִיר יָמִים רְבִיעִים: וַיֹּאמֶר ד' אֵלַי לֵאמֹר: רֵב לָכֶם סָב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנוּ לָכֶם צָפֹנָה".

כלומר, "פנו לכם צפונה" מכיוון עציון גבר לקדש.²⁹

משסירב מלך אדום לתת להם לעבור, הוצרכו לחזור על עקבותיהם לכיוון ים סוף ועציון גבר, וזה מה שכתוב בפרשת חוקת לאחר פטירת אהרון: "וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר דֶּרֶךְ יָם סוֹף לִסְבָּב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם וַתִּקְצֹר נַפְשׁ הָעָם בְּדֶרֶךְ", וכן בדברים (ב, ח) נאמר: "וַיַּעֲבֹר מֵאֵת אֲחִינוּ בְנֵי עִשׂוֹ הַיִּשְׂכִּימִים בְּשָׁעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרֵבָה מְאִילָת וּמַעֲצִין גִּבֹּר וַנִּפֹּן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב".

אם נצרף את הפרטים זה לזה נוכל להסיק, שמה שאמר להם הקב"ה "פנו לכם צפונה", דבר זה היה כשהיו עדיין בעציון גבר, וע"פ הדיבור נסעו צפונה דהיינו

²⁹ אמנם רש"י לא פירש כן, אלא: "סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון, פניכם לצפון, נמצא הולכים את רוח המזרחית, וזהו שנאמר ויבא ממזרח שמש לארץ מואב", אך לכאורה זה קשה לפי הפשט, כי ע"ז לא היה צריך ד' לומר למשה עכשיו "רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה", שהרי הם הלכו באופן יזום עכשיו כדי להקיף את מואב ממזרחה.

לקדש הסמוכה לאדום, ומשסירב מלך אדום לתת להם לעבור - סבו על עקבותיהם בחזרה לכיוון ים סוף ועציון גבר כדי לסבב את ארץ אדום. ומעתה יש מקום גדול לשאול, כיון שנסיעתם היתה ע"פ הדיבור, למה באו מתחילה לקדש, וכי לא ידע הקב"ה שלא יתן להם מלך אדום לעבור בארצו, ונמצא שהלכו דרך זו לחינם אע"פ שהיתה ע"פ הדיבור? לפי דרכנו הדבר מובן מאוד, כי בכל מקרה היו צריכים לבוא לקדש כדי לאסוף את הקבוצה ששהתה בקדש עם מקניהם.

מלך לבני ישראל

בבראשית נאמר (לו, לא) "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוֹם לִפְנֵי מֶלֶךְ מֶלֶךְ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל", משמע שבזמן התורה כבר היה מלך לבני ישראל, אך זה קשה כי בזמן התורה לא מצינו מלך לבני ישראל בתקופה זו? לפי דרכנו ניתן להציע, שבזמן שהיו ישראל בקדש העמידו להם מלך, כמו שהיה מקובל פעם שלכל עיר יש מלך,³⁰ וכוננת הכתוב לומר, שהמלך שעמד לבני ישראל מיעט קצת משלטונה של אדום, שקודם שמלך מלך לבני ישראל היתה ממשלת עשו שלימה באדום, אך לאחר שישבו ישראל בקדש (הסמוכה לאדום) והעמידו להם מלך, זה פגע קצת בתוקף ממשלתה של אדום באותו איזור (בזה מובן מדוע תלה את מלכי אדום בכך שזה היה "לפני מלך מלך לבני ישראל", אף שלכאורה אין שייכות בין הדברים, דמה עניין מלכי ישראל למלכי ארץ אדום).

האם בני עשו נתנו לישראל לעבור בארצם

משה שולח לסיחון בקשה לעבור בארצו, וכך כתוב בדברים (ב, כו-כט):

"וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמֶּדְבַּר קִדְמוֹת אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשֹׁבוֹן דְּבַרִי שְׁלוֹם לֵאמֹר: אֶעֱבְרָה בְּאַרְצְךָ בְּדֶרֶךְ בְּדֶרֶךְ אֵלֶּךָ לֹא אֶסּוּר יָמִין וְשְׂמֹאל: אֲכַל בִּכְסֵּף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֲכַלְתִּי וּמִים בִּכְסֵּף תִּתֵּן לִי וְשִׁתִּיתִי רַק אֶעֱבְרָה בְּרַגְלִי: כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְנֵי עֵשָׂו

³⁰ ראה יהושע יב

הַיִּשְׁבִּים בְּשַׁעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעַר עַד אֲשֶׁר אֶעְבֵּר אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ
אֲשֶׁר ד' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ".

הפסוקים ההלו קשים, שהרי כידוע הן בני אדום והן בני מואב לא נתנו לבני ישראל
לעבור?³¹

לפי דרכנו יש לפרש, שבמשך הארבעים שנה, נתנו בני אדום ובני מואב לקבוצות
קטנות מבני ישראל יושבי קדש לעבור בארצם ולא הקפידו על כך, ורק על עם גדול
כ"כ הקפידו, ולכן ביקש משה שיעברו בארצו בקבוצות קטנות וכמו שאיפשרו דבר
זה בני אדום ובני מואב בעבר, וכינתים יחנה המחנה הגדול ממזרח לסיחון (ויש
לפרש שזה משמעו של "דברי שלום" שלא ביקש שיעברו כל העם בארצו יחד בדרך
שמסכנת את ממלכתו),

לפ"ז יש להסביר מה שאמר לו: "עד אשר נעבור את הירדן", שלכאורה לא ברור
מה רוצה לומר בזה? ולפי מה שכתבנו הפירוש הוא, שנעבור בקבוצות קטנות מעט
מעט (כמו שהיה אצל בני עשו ומואב), עד שבסוף נעבור כולנו את הירדן באופן זה,
וגם לזה סירב סיחון.

ח. מדוע בני קרח לא מתו

בפרשת קרח מסופר שהארץ בלעה מלבד קרח גם את כל האדם אשר לקרח (במדבר
טז, לב): "וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בְּתִיָּהֶם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח
וְאֶת כָּל הָרִכּוּשׁ", מאידך, בפרשת פנחס כתוב (שם כו, יא) "וַיִּבְגֵּי קֹרַח לֹא מֵתוּ", כיצד
מסתדרים הדברים?

לדרכנו, יש לומר שמעשה קרח היה אחר שנסעו ישראל מקדש ברנע (וכדברי
התרגום יונתן שמעשה קרח היה בקהלתה), ובני קרח לא היו עמהם אלא נשאו
בקדש, ולכן מובן שלא היו בעונש זה של בליעת הארץ, (כי ודאי "כל האדם אשר
לקרח" הכוונה למי שהיה נוכח שם).

³¹ למעשה, הדבר קשה מיניה וביה, שאם בני עשו ומואב נתנו להם לעבור, למה צריך לבקש זאת
עתה מסיחון?

שער שני

הערות והארות